

UOT 372.3/4

İBTİDAİ SİNİF MÜƏLLİMLƏRİNDƏ ETNOPEDAQOJİ SƏRİŞTƏLİLİYİN FORMALAŞDIRILMASI İMKANLARI

Aytəkin Vaqif qızı Əliyeva

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı*

ORCID: 0009-0003-6192-7811

E-mail: aytekinmammadli@gmail.com

***Açar sözlər:** təfəkkür müstəqilliyi, etnopedaqoji səriştəlilik, mühazirə, şagirdlərin müstəqil işləri, elmi-tədqiqat fəaliyyəti, etnopedaqogika.*

***Ключевые слова:** самостоятельность мышления, этнопедagogическая компетентность, лекция, самостоятельные работы студентов, научно-исследовательская деятельность, этнопедagogика.*

***Key words:** independence of thinking, ethnopedagogical competence, lecture, independent work of students, research activities, ethnopedagogy.*

Gələcək müəllimlərdə etnopedaqoji səriştəlilik formalaşdırılması, eləcə də, səriştəlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi prosesin səmərəli təşkili yollarından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

Etnopedaqoji səriştəlilik formalaşdırılmasının səmərəli təşkili yollarına biz aşağıdakıları daxil edirik: etnopedaqoji bilik və bacarıqların formalaşdırılmasında tələbələrin müstəqil işlərindən istifadə; tələbələrin etnopedaqoji səriştəliliyinin formalaşdırılmasını təmin edən elmi-tədqiqat fəaliyyətinin təşkili; etnopedaqoji səriştəliliyin formalaşdırılmasında tələbələrə fərdi-diferensial yanaşma; gələcək müəllimlərin etnopedaqoji səriştəliliyinin formalaşdırılması prosesinin təşkilində fənlərarası inteqrasiyadan istifadə; pedaqoji təcrübə gələcək müəllimlərdə etnopedaqoji səriştəlilik formalaşdırılmasının yollarından biri kimi; etnopedaqoji biliklərin tələbələrin müstəqil işləri zamanı mənimsədilməsi.

Müasir pedaqoji mühitdə müstəqil işlərin mahiyyətinə yanaşmalar müxtəlifdir. Pedaqoq-alimlərdən bəziləri müstəqil işləri təlimin təşkilat forması, bəziləri təlim üsulu kimi qəbul edirlər: “Müstəqil işləri şagird fəaliyyətinin yaradıcı xarakterinə görə, təfəkkürün formalaşmasında roluna görə, fəaliyyət motivlərinə görə, digərləri təlimin təşkilinə görə, bəziləri isə bilik mənbələrinə görə müəyyən edirlər” [1, s.34].

Müasir dövrdə səriştəyə əsaslanan təhsilə xüsusi fikir verilir. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyasında deyilir ki, “Birinci strateji istiqamət səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü təhsil məzmununun yaradılmasına yönəldilmişdir.” Aydınadır ki, səriştəyə əsaslanan təhsilə keçilməsi üçün müstəqil işləmə bacarıq və vərdisləri formalaşdırmaq, tələbələrdə müstəqil fəaliyyət mədəniyyəti tərbiyə edilməsi zəruridir.

Tələbələrin müstəqil işlərini təlimin təşkilat forması kimi tədqiq edənlər əksəriyyət təşkil edir. Məsələn, “Müasir təhsil prosesində müstəqil işlər təlimin təşkilat forması kimi, zəruri informasiyanın müstəqil axtarılıb tapılmasını, auditoriya məşğələlərinin gedişi zamanı təlim materialının yaradıcı şəkildə qavranılması və dərk edilməsini, tələbələrin məşğələlərdə və auditoriyadankənar vaxtlarda idraki fəaliyyətinin müxtəlif formalarını, analitik qabiliyyətlərin, nəzarət vərdislərinin və təlim vaxtının planlaşdırılmasının inkişafını, təlim əməyinin rəşional təşkili bacarıq və vərdislərinin formalaşdırılmasını təmin edir” [4, s.4]

Yeri gəlmişkən, qeyd edilməlidir ki, tələbələrin təlim prosesində müstəqil fəaliyyətinin uğurla nəticələnməsi onlarda hələ ümumi təhsildə formalaşdırılmalı olan müstəqil işləmə bacarıq və vərdişlərinin mövcud olmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

Şagirdlərin müstəqil işlərinə pedaqoji ədəbiyyatda müxtəlif təriflər verilmişdir. Müstəqil iş anlayışını geniş didaktik səpkidə izah edənlərdən biri prof. İ.İ. Əliyevdir. O, müstəqil işlərə belə bir tərif verir: “Şagirdlərin təlim prosesindəki müstəqil işi elə bir işdir ki, müəllimin bilavasitə iştirakı olmadan, lakin onun tapşırığı ilə xüsusi olaraq ayrılmış vaxtda yerinə yetirilir. Həm də bu zaman şagirdlər səy göstərməklə, bu və ya digər formada özlərinin əqli və ya fiziki (və ya hər ikisi birlikdə) fəaliyyətinin nəticələrini ifadə etməklə qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün şüurlu surətdə çalışırlar” [1, s.35]. S.A. Puymana görə, “Müstəqil işlər müəllimin bilavasitə rəhbərliyi olmadan, bunun üçün xüsusi olaraq ayrılmış vaxtda yerinə yetirilən fərdi və ya kollektiv təlim fəaliyyətidir” [5, s.134]. Digər bir qənaətə görə: “Müəllimin tapşırığını şagirdin əqli və əməli fəaliyyət göstərərək, bunun üçün xüsusi olaraq ayrılmış vaxtda bilavasitə kömək olmadan yerinə yetirməsinə şagirdlərin müstəqil işləri deyilir” [2, s.111].

Ali məktəblərdə tələbələrin müstəqil işlərinə verilən təriflər də yuxarıda göstərilənlərdən mahiyyətcə o qədər də fərqlənmir. Bunlardan bir neçəsinə nəzər salaq: “Tələbələrin müstəqil işi müəllimlər tərəfindən təşkil edilərək tələbələri müstəqil öyrənməyə, yaradıcı işgüzarlığa və s.-yə təhrik edən pedaqoji prosesdir” [3, s.141]. “Tələbələrin müstəqil işləri müəllimin tapşırığı üzrə və onun metodik rəhbərliyi ilə, lakin onun bilavasitə iştirakı olmadan yerinə yetirilən planlaşdırılmış işlərdir” [6]. “Müstəqil işlər–tələbələr tərəfindən müxtəlif çətinlik səviyyəsinə malik tapşırıqların müəllimin metodik köməyi ilə və onun bilavasitə iştirakı olmadan planlaşdırılmış icra prosesidir.” [7, s.116].

Göründüyü kimi, müstəqil işlər hər iki təhsil pilləsi üçün demək olar ki, eyni mahiyyət daşıyır. Sadəcə, müstəqil işlərin növləri ali məktəbdə sayca daha çoxdur və təşkili qaydaları da nisbətən çətinləşir. Belə ki, ali məktəbdə təhsil prosesində tələbələrin müstəqil işlərinin icrası üçün onların müəllimlər tərəfindən planlaşdırılması və nəzarətin təşkili, həmçinin ixtisas kafedraları, tədris hissəsi, metodik təşkilatlar tərəfində tədris planlarında müstəqil işlərin həcmnin müəyyən edilməsi zəruridir.

Ali məktəblərdə tələbələrin müstəqil işləri təlim prosesinin müxtəlif təşkili formalarında istifadə oluna bilər. Bu halda müstəqil işlər təlim metodu və təlim priyomu kimi çıxış edir. Məsələn, istənilən fənn üzrə mühazirə məşğələlərinə hazırlıq məqsədilə müstəqil işlərdən istifadə edilməsi mümkündür. Bu fənlər içərisində “pedaqogika”, “psixologiya”, “ibtidai təhsilin pedaqogikası” ... kimi əsas fənləri, xüsusilə seçmə fənn kimi tədris planına daxil edilən “Xalq pedaqogikası” və “Etnopedaqogika” fənlərini göstərmək olar.

Mühazirə zamanı müəllim mövzuya uyğun olaraq etnopedaqogikaya dair ədəbiyyat siyahısı ilə tələbələri tanış edir. Aşağı kurslarda tələbələrin ilk mənbələr üzərində müstəqil işləmə bacarıq və vərdişləri adətən zəif olduğundan müəllimin dərslik və kitab üzərində iş metodları ilə onları tanış etməsi faydalı nəticələr verir. Bu baxımdan giriş mühazirələrinin xüsusi imkanları olur. Bu mühazirələrdə mövzunun etnopedaqoji mahiyyəti, mənimsəmənin məntiqi əhəmiyyəti izah edilir, kurs üzrə zəruri və əlavə ədəbiyyat siyahısı sistemli şəkildə təqdim edilir.

Mühazirə zamanı təqdim edilən informasiyanı tələbə fərdi şəkildə müstəqil işlərin yerinə yetirilməsi zamanı və ya elmi-tədqiqat işlərinin gedişində ala bilər. Müəllim tələbələri müstəqil işlərə həvəsləndirməli, onlarda bu işə motivasiya formalaşdırılmalı, elmi-tədqiqat sahəsində müstəqil fəaliyyətə maraqlı olmalıdır. Müstəqil etnopedaqoji çalışmaların təşkili barədə

metodik tövsiyələr hazırlanmalı, tələbələrin etnopedaqoji bilikləri mənimsəməsi işinin düzgün təşkilini daim nəzarətdə saxlamalıdır.

Seminar və praktik məşğələlərdə daha çox etnopedaqoji biliklərin etnopedaqoji bacarıqlara çevrilməsi üzərində müstəqil işləmək lazım gəlir. Məşğələlərin planı hazırlanarkən etnopedaqoji tapşırıqların məzmunu elə qurulmalıdır ki, veriləcək cavabların variantlılığı təmin edilsin.

İstənilən müstəqil işin, o cümlədən auditoriya məşğələləri zamanı istifadə edilən etnopedaqogika üzrə müstəqil işlərin xarakterik mərhələləri olur. Bu mərhələləri pedaqoji ədəbiyyatda bəzən müstəqil işlərin komponentləri də adlandırırırlar: motivasiya mərhələsi (etnopedaqoji faktı, hadisəni öyrənməyin zəruriliyi barədə tələbədə aydın təsəvvür və maraq yaratmaq); dəqiq məqsədin qoyulması (etnopedaqoji fəaliyyət zamanı məhz hansı biliklər qazanılmalıdır?); düzgün təlimatın olması (etnopedaqoji məsələnin həlli üçün alqoritm, işin icrasında istifadə ediləcək metodların, qaydaların, hesabat formalarının, işin, həcmnin nəticələrin təqdim edilmə müddətinin müəllim tərəfindən müəyyən edilməsi); etnopedaqoji tapşırığın müstəqil şəkildə icrası mərhələsi; nəticələrin hesaba alınması və qiymətləndirilməsi. Bu komponentlər müstəqil işlərin nəzəri biliklərin dərinləşdirilməsi və genişləndirilməsi; bilik və bacarıqların sistemləşdirilməsi və möhkəmləndirilməsi; tələbələrin idraki fəallığı və qabiliyyətlərinin inkişafı; məlumat sənədləri və xüsusi ədəbiyyatdan istifadə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi; təfəkkür müstəqilliyinin, özünüinkışaf, özünütəkmilləşdirmə və özünüreallaşdırma qabiliyyətlərinin formalaşdırılması məqsədlərinə də xidmət edir.

Problemin aktuallığı. Tədqiqat mövzusu ilə əlaqədar gələcək müəllim kadrları hazırlayan ali məktəblərin təcrübəsinin öyrənilməsi, müəllimlərlə aparılan müsahibələr və anket sorğularının təhlili göstərdi ki, tələbələrdə pedaqoji səriştəlilik, xüsusilə etnopedaqoji səriştəlilik formalaşdırılması sahəsində iş aparılması çox zəifdir. Mütəxəssis hazırlığı üçün zəruri dövlət standartlarında ümummədəni səriştələr və peşə səriştələri təsbit edildiyi halda, ali pedaqoji təhsil prosesində gələcək müəllimlərin etnopedaqoji səriştəliliyinin formalaşdırılması xüsusi tələb kimi qarşıya qoyulmamışdır.

Problemin elmi yeniliyi. Gələcək müəllimlərdə etnopedaqoji səriştəlilik formalaşdırılmasının meyarları, göstəriciləri və səviyyələri müəyyən edilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Tədqiqatın nəticələrindən istifadə etnopedaqoji səriştəliliyə malik pedaqoqun peşə hazırlığı prosesinin keyfiyyət baxımından təkmilləşməsinə köməklik edir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev İ.İ. İbtidai siniflərdə dərs zamanı şagirdlərin müstəqil işlərinin səmərəlilik şərtləri. – Bakı: Nurlan, 2007. – 146 s.
2. Əliyev İ.İ. Pedaqogika. – Naxçıvan: Əcəmi, 2017. – 208 s.
3. Mahmudova R.M. Mühazirədə tələbə müstəqil işinin təşkilinin bəzi pedaqoji məsələləri // Bakı Dövlət Universitetinin xəbərləri. Sosial siyasi elmlər seriyası. – 2010, № 3. – 141 s.
4. Самостоятельная работа студентов: виды, формы, критерии оценки / Под общей ред. Т.И.Гречиной. – Екатеринбург: Изд-во.Урал. ун-та., 2016. – 80 с.
5. Пуйман С.П. Педагогика. – Минск: Петга системе, 2002. – с.134.
6. Городецкая Е.Я., Трубникова Э.И. Роли самостоятельной активности студентов,

<https://cyberleninka.ru/article/n/o-rol-i-samostoyatelnoy-raboty-v-rarviti-i-poznavatelnoy-aktivnosti-studentov/viewer>.

7. Елагина В.С., Немудрая Е.Ю., Конев Л.М., Михайлова О.Р. Самостоятельная работа студентов в педагогическом вузе / Современные наукоемкие технологии – 2010, №10 – с.116-118.

А.В. Алиева

**Возможности формирования этнопедагогической компетенции
будущих учителей начальных классов**

Резюме

В статье отражены следующие компоненты самостоятельной работы, определенные в ходе исследования: мотивационный этап (создание четкого представления и интереса учащегося о необходимости изучения этнопедагогического факта, события); постановка точной цели (какие знания следует получить в ходе этнопедагогической деятельности?); наличие правильной инструкции (алгоритм решения этнопедагогической задачи, определение учителем методов, правил, форм отчета, работы, объема результатов, которые будут использоваться при выполнении работы); этап самостоятельной реализации этнопедагогической задачи; расчет и оценка результатов. Обосновано, что данные компоненты положительно влияют на формирование самостоятельного мышления, саморазвития, самосовершенствования и самореализации.

A.V.Aliyeva

**Possibilities for forming ethnopedagogical competence
of future primary teachers**

Summary

The article reflects the following components of independent work, identified during the study: motivational stage (creating a clear idea and interest of the student about the need to study an ethnopedagogical fact, event); setting a precise goal (what knowledge should be obtained in the course of ethnopedagogical activities?); the presence of correct instructions (an algorithm for solving an ethno-pedagogical problem, the teacher's definition of methods, rules, report forms, work, the scope of results that will be used when performing the work); the stage of independent implementation of the ethnopedagogical task; calculation and evaluation of results. It is substantiated that these components have a positive effect on the formation of independent thinking, self-development, self-improvement and self-realization.

Redaksiyaya daxil olub: 28.03.2024